

Bolesław Stelmach

Warszawa, 14.10.2024

prof. dr hab. inż. architekt

RECENZJA

Niniejsza recenzja dotyczy rozprawy doktorskiej mgr inż. architekta Macieja Wojciecha Kowalczyka p.t. „Kultura konkursów architektonicznych w Polsce w latach 2014-2023. Charakterystyka i praktyka na tle Europy.”

Promotorem pracy jest dr hab. inż. arch. Joanna Giecewicz.

Pracę wykonano na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej (Dyscyplina Naukowa – Architektura i Urbanistyka/ Dziedzina Nauk - Nauki inżyniersko-techniczne) (Warszawa, 2024).

Podstawą wykonania Recenzji jest Ustawa z dn.20.07.2018 Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. (poz. 742)

Strona formalna

Dysertacja doktorska (dalej Praca lub Rozprawa) ma zwięzłą formę publikacji i składa się ze strony tytułowej i 263 (numeracja 5-263) stron tekstu z umieszczonymi w niej kolorowymi ilustracjami, schematami, wykresami, tabelami. Praca składa się z 6 numerowanych Rozdziałów. Na końcu pracy znajduje się Zakończenie i Aneks (na końcu Pracy, zawierający badania własne Autora, Rozdz.5 i 6).

Praca zawiera spis treści oraz streszczenie (także w języku angielskim, na początku) oraz bibliografię, wykaz tabel i spis ilustracji (na końcu). Ma ona formę zwięzłego opracowania - książki, przejrzystej i łatwej w czytaniu.

Poprzedza ją motto Lecha Niemojewskiego: „Konkurs ma wiele zalet. Pozwala on architektowi przedstawić się z najlepszej strony. Pozwala mu sięgnąć po tematy, do których inaczej być może nie dotarłby nigdy. Zwyciężając może dać znać o sobie najszerszym kołom społeczeństwa. Zdobyty konkurs może posiadać wszystko – nazwisko, pracę, pieniądze”¹

Pozwolę sobie jeszcze wrócić do tych ważkich słów.

¹ L. Niemojewski, Uczniowie cieśli, 1948

Strona merytoryczna

Architektura jest sztuką przekształcania przestrzeni; Marek Budzyński rozszerza zawsze tę definicję: „dla podtrzymania życia”. Architekt z natury swego zawodu ma za zadanie spowodować owe przekształcenia w procesie budowy. Architekt jest, z greckiego *architekton* – ponad dachem, najważniejszym na budowie. Jednym z najistotniejszych elementów owego procesu jest koncepcja urbanistyczno-architektoniczna. To jej wartość decyduje o wartości całego przestrzennego przekształcania. Dysertacja doktorska w dziedzinie architektury powinna, więc zająć się rozważaniem w obszarze pogłębionego, holistycznego pojmowania tej dyscypliny, o której Lech Niemojewski pisał, że jest jednią trzech dziedzin: „Trzy kolumny na Forum Romanum. To jakby symbol trzech idei podstawowych naszej pięknej sztuki: prawdy, piękna i mądrości”². Z kolei Dariusz Kozłowski twierdzi, że „dzisiaj w architekturze najważniejsza jest oryginalność”³.

To ona zastąpiła klasyczne kanony piękna i mądrości (*kalos kagathos, kaloskagathia*). Z kolei od rozprawy doktorskiej oczekuje się, że: „powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub oryginalne dokonanie artystyczne [...]”⁴.

Dysertacja to według Słownika Wyrazów Obcych także: „Poważna dysputa o charakterze naukowym, rozprawa, rozważanie, dzieło”⁵ (łac. *dissertatio od dissertare, disserto* – dyskutować).

Należy w ten sposób widzieć recenzowaną pracę: czy stanowi ona „poważny namysł” nad wybranymi aspektami architektury i czy stanowi „oryginalną rozprawę naukową” w Dziejach Nauki Architektura.

We wstępie do Pracy czytamy: „[...] kultura konkursowa na którą składają się procesy związane z przygotowaniem, przeprowadzeniem i rozstrzygnięciem konkursów. Procesy te stanowią element kultury budowania (*Baukultur*) – holistycznej koncepcji dot. przekształcania środowiska zbudowanego. Ich jakość ma bezpośredni wpływ na architekturę, społeczeństwo, a także na sam zawód architekta ” (str.5 Rozprawy; dalej tylko numeracja stron, z której pochodzi cytaty).

Już samo podjęcie tej tematyki i jej ujęcie jako części kultury budowania – jako kultura konkursów, zasługuje na uznanie.

Motywacje

Motywacje wykonania pracy znajdujemy zaraz na początku w Rozdziale 1. Brzmiało one: „[...] Podstawową motywacją do napisania niniejszej pracy doktorskiej stała się chęć uporządkowania wiedzy o konkursach architektonicznych oraz szersza próba zrozumienia stosowanych w nich praktyk.[...] Praca ma zatem służyć teoretycznemu i praktycznemu zrozumieniu zagadnienia konkursów, tak by mogły one być

² L. Niemojewski, *Uczniowie cieśli*, wyd. Trzaska, Evert i Michalski, Warszawa 1948, wydanie 1999 str. 1-7

³ Dariusz Kozłowski, *W świetle fikcji, opery wspaniałego kłamstwa i betonu*, BTA Kraków, 01/03 2012, s. 17-18

⁴ art. 13.1. Ustawy o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki. (Dz. U. 2017 poz. 1789 z dn. 15.09.2017)

⁵ Słownik PWN, sjp.pwn.pl/szukaj/rozprawa/pobrane 05.04.2020 godz. 10:10

organizowane z korzyścią dla wszystkich stron procesu, a także samej architektury.” (str.11)

Natomiast celami naukowymi pracy są: „ 1. Celem poznawczym pracy jest zobrazowanie charakterystyki i usystematyzowanie wiedzy na temat współczesnych konkursów architektonicznych przeprowadzanych w Polsce. 2. Celem praktycznym pracy jest studium analityczne cech polskich konkursów oraz zaproponowanie strategii udoskonalenia narzędzia jakim jest konkurs ” (str.18)

Wyłanianie koncepcji architektoniczno-urbanistycznych w drodze konkursów architektoniczno-urbanistycznych ma zasadnicze znaczenie dla jakości koncepcji wyłanianych w konkursach studialnych jak i realizacyjnych. Koncepcje architektoniczno-urbanistyczne mają z kolei fundamentalne znaczenie dla jakości architektury w Polsce; nawet uwzględniając, że konkursy architektoniczne stanowią niewielki procent postępowań w ramach Prawa Zamówień Publicznych na prace projektowe, ponieważ mówimy o obiektach bardzo istotnych dla odbioru przestrzeni publicznej i kształtowania wizerunku zawodu architekta.

Skoro mowa o kulturze budowania, to dla stworzenia właściwej perspektywy pogłębionej refleksji, trzeba przytoczyć słowa Krzysztof Michalskiego, który we wstępie do *Esei wybranych* Martina Heideggera, napisał, że myślenie o tyle jest dyskusją a więc dyskursem istotnym, o ile pyta o nurtujące nas dzisiaj problemy. Problemy hic et nunc – nasze: tu i teraz. „Filozof podobny jest w tym do partnera we wszelkiej prawdziwej rozmowie. Każdy może spostrzec, że dyskusja z kimś, kto myśli inaczej uczy nas nowych rzeczy o nas samych: w zetknięciu z innymi poglądami, nasze własne wychodzą na jaw”⁶.

Czy architekt myślący o przekształcaniu przestrzeni nie jest w tym podobny do filozofa?

Tak więc Recenzent wysoko ocenia przyjęty do dysertacji temat badań oraz wskazany cel badawczy z perspektywą jego ujęcia.

Ad rem:

1. Zakres badań (str. 20-21).

„Zakres czasowy obejmuje lata 2014 – 2023. Rok 2014 wyznacza wprowadzenie nowej dyrektywy unijnej dot. zamówień publicznych, która miała wpływ na zmianę legislacji związanej z konkursami. Rok 2023 wyznacza z kolei ostatni pełen okres kalendarzowy, który może obejmować niniejsza praca. Zaproponowany przedział czasowy uwzględnia zatem dekadę, co stanowi miarodajny okres dla przedmiotu badań.

Zakres rzeczowy

Zakresem badań objęte są realizacyjne konkursy architektoniczne (procedury konkursowe), których głównym przedmiotem są obiekty architektoniczne (budynki) i powiązana z nimi przestrzeń (zagospodarowanie terenu). Dodatkowym wymogiem jest

⁶ Krzysztof Michalski, Martin Heidegger, Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane, wybrał, opracował i wstępem opatrzył Krzysztof Michalski, tłum. K. Michalski, Czytelnik, Warszawa 1977, s.7

aby były one przeprowadzone w formule jednoetapowej. Kolejnym elementem definiującym zakres pracy jest konieczność przeprowadzania tych procedur w ramach ustawy PZP.

Z zakresu rzeczowego wyłączone są konkursy studialne (konceptyjne), jako nie prowadzące do realizacji inwestycji, a co za tym idzie, wymagające częściowo innych procedur i praktyk. Praca nie omawia również konkursów stricte urbanistycznych, stanowiących odrębne, złożone zagadnienie.

Zakres terytorialny

Zakresem badań objęte są konkursy architektoniczne organizowane na terenie Polski i dotyczące obiektów planowanych w Polsce.”

Ze względu na obszerność/bogactwo odniesień i ilustracji zarysowanych w Rozprawie, zasadne wydają się przyjęte zakresy czasowy, rzeczowy i terytorialny.

Konkurs architektoniczny (czy urbanistyczno-architektoniczny) to stosowana od wieków metoda wyboru najlepszego projektu, który odpowiada na zdefiniowane przez Sąd Konkursowy zadanie. W stosunku do tej metody, można sparafrazować zdanie Winstona Churchilla o demokracji: „jest najgorszą formą rządu, z wyjątkiem wszystkich znanych do tej pory ustrojów”.⁷ Podobnie ma się rzecz z konkursami: narzekamy na ich wyniki, ale nikt nie wymyślił lepszej metody. Konkursy architektoniczne stanowią uznaną i powszechną w Europie zachodniej metodą wyłaniania koncepcji architektonicznych, szczególnie przestrzeni i obiektów użyteczności publicznej. Są one przyjętą także w Polsce metodą wyłaniania projektów. O obowiązku zastosowania takiej procedury w wypadku zamawiania projektu za pieniądze publiczne, mówi Ustawa o zamówieniach publicznych (Dz. U. 2019 poz. 2019 USTAWA z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych). Stowarzyszenie Architektów Polskich ma w tej materii ponad 100 lat doświadczeń, chociaż od chwili utworzenia Izby Architektów RP, pewnymi elementami konkursów zajmuje się także Izba. W porozumieniu pomiędzy SARP i KRIA uzgodniono, że – co do zasady, Izba zajmuje się kwestiami umów o prace projektowe, a więc w tym zakresie jest zainteresowana regulaminami konkursów.

2. Teza badawcza.

Na str.22 znajdujemy bezpośrednio sformułowaną tezę badawczą Pracy:

„Polska posiada wieloletnią tradycję konkursową. Mimo to nie w pełni wykorzystuje potencjał narzędzia jakim jest konkurs architektoniczny. **Istnieją metody usprawnienia procedur konkursowych, które pozwolą na zwiększenie efektywności tej formy dla wszystkich stron procesu**”.

A więc jest to ciekawa teza naukowa o ważnym znaczeniu praktycznym dla polskiej przestrzeni.

⁷ Marek Bankowicz, Demokracja. Zasady, procedury, instytucje, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006, s.7

W jej przedyskutowaniu i udowodnieniu Autor postawił sobie szereg pytań badawczych (str. 22-23):

„Pytanie 1. Jak kształtuje się współczesna kultura konkursowa w Europie?

Pytanie pomocnicze:

Jak kształtowała się historia konkursów w Europie?

Jak wyglądają uwarunkowania legislacyjne?

Jaka jest liczba, tematyka organizacyjnych konkursów?

Z jakimi praktykami mamy do czynienia?

Z jakimi trendami mamy do czynienia?

Pytanie 2. Jaka jest szczegółowa charakterystyka polskich konkursów i praktyk z nimi związanych w ostatnim dziesięcioleciu?

Pytania pomocnicze:

Jaka jest i z czego wynika tradycja polskich konkursów architektonicznych?

Jakie unikalne cechy na tle Europy posiadają polskie konkursy?

Jaka jest liczba, tematyka organizowanych konkursów?

Jacy są główni aktorzy, mający wpływ na procedurę?

Z jakimi praktykami w konkursach mamy do czynienia?

Pytanie 3. Jak można podnieść, jakość konkursów i uczynić je efektywniejszymi?

Pytania pomocnicze:

Czy istnieją praktyki, które możemy wprowadzić w polskim kontekście?

W jaki sposób zapewnić udział wszystkim stronom procesu: inwestorom, uczestnikom, społeczeństwu?”

Należy stwierdzić, że powyższe pytania pozwalają Autorowi na właściwe – ścisłe formułowanie zagadnień objętych badaniami.”

3. Do przedstawionej powyżej problematyki badań Autor zaproponował następującą metodę badawczą (str.23-24):

„ Przyjęta metoda badań zakłada pięć etapów, które mają pozwolić na osiągnięcie celu naukowego pracy. Co do zasady podział ten odpowiada głównym rozdziałom w pracy. Autor prowadzi wywód od ogólnych rozważań na temat konkursu, poprzez jego specyfikę europejską, aż do próby scharakteryzowania polskiej kultury konkursowej w okresie badań i wreszcie zaproponowania praktycznych rozwiązań. Przyjęto następujące etapy:

Etap 1. W pierwszej części badań na podstawie ogólnie dostępnych materiałów oraz literatury zostanie zobrażowane tło zagadnienia. Zostanie omówiona rola konkursu

architektonicznego w ramach procesu inwestycyjnego, a także jako elementu o długiej tradycji wpływającego na kulturę oraz zawód architekta.

Etap 2. W części tej scharakteryzowany zostanie obraz konkursów we współczesnej Europie. Zostaną nakreślone uwarunkowania historyczne, legislacyjne, a także te związane z funkcjonującymi praktykami. Całość ma przedstawić uwarunkowania i trendy na poziomie europejskim.

Etap 3. W kolejnej części Autor przeprowadzi studium analityczne polskich konkursów, tak aby poznać ich charakterystykę i sposób funkcjonowania. Zostanie tu omówiona historia, uwarunkowania legislacyjne oraz funkcjonujące praktyki. Dodatkowo na podstawie dostępnych źródeł zostanie przeprowadzona analiza ilościowa dotycząca polskich konkursów. Z tej części badań wyłoni się obraz polskich konkursów wskazując ich unikalne cechy.

Etap 4. W czwartej części planuje się przeprowadzenie szczegółowych badań nad pojedynczymi konkursami (92 procedury) z okresu badań. Będą to jednoetapowe konkursy realizowane, zorganizowane w ramach ustawy PZP. Zestawienie ze sobą przebadanych przypadków przy wykorzystaniu metody porównawczej zbuduje szczegółowo charakterystykę współczesnych polskich konkursów.

Etap 5. Zbudowany we wcześniejszych krokach obraz polskich konkursów, pozwoli na ich analizę krytyczną w kontekście historycznym i funkcjonujących praktyk. Jej efektem będzie praktyczny wzorzec na przyszłość w formie katalogu rekomendacji, które mogą pozytywnie wpłynąć na procedury konkursowe.”

4. Autor Pracy po przeprowadzeniu w pełni wyczerpujących analiz według powyższych założeń i zgodnie z przyjętą metodologią wskazał szereg zagrożeń przy stosowaniu instrumentu konkursów. Są to (str. 116-117):

„1. Niedokładny opis zadania konkursowego, a co za tym idzie analiz przed konkursowych.

2. Zbyt niska pula nagród w konkursie w stosunku do wartości inwestycji.

3. Deklarowanie nierealistycznych budżetów inwestycji.

4. Brak przewagi grona profesjonalistów niezależnych od organizatorów konkursu.

5. Brak dialogu pomiędzy inwestorem, a uczestnikami konkursu za wyjątkiem anonimowych pytań.

6. Bazowanie przy ocenie prac wyłącznie na części graficznej i opisowej przy braku wykorzystania fizycznych modeli umożliwiających bardziej obiektywne porównanie ze względu na wykorzystanie przez uczestników jednakowej skali i materiałów czy kolorystyki.

7. Zbyt rozbudowane wymagane zakresy prac konkursowych wpływające na zwiększenie kosztów ponoszonych przez uczestnika podczas opracowywania projektu konkursowego.

8. Brak wypracowanych form udziału społeczeństwa w procedurach.

9. Brak w pełni przepracowanej debaty publicznej nt. konkursów w formie wystaw i dyskusji.

Na tej podstawie można zaproponować działania, które usprawnią procedury konkursowe.”

5. Konkluzje Pracy

Biorąc pod uwagę wszystkie uwzględnione w Pracy problemy naukowe, Autor formułuje – co było celem Rozprawy, szereg rekomendacji dla poprawienia działania konkursów jako jeszcze bardziej efektywnego środka do uzyskiwania jak najlepszej jakości przestrzeni. W tym celu proponuje praktyczne rozwiązania (str. 118-121):

„1. Przygotowanie konkursu. Konkurs powinien być poprzedzony analizami architektonicznymi i ekonomicznymi w postaci analizy chłonności inwestycyjnej⁸ wraz z szacunkowym budżetem. Rozwiązanie takie pokaże jeszcze przed konkursem problematykę inwestycji.. Ponadto realne określenie budżetu inwestycji we wstępnej fazie pozwoli na prawidłowe określenie wynagrodzeń, zakresów umownych itp. Równolegle jak wskazywał w swoich badaniach Krzysztof Janas⁹, na etapie przygotowywania konkursu powinny zostać przebadane uwarunkowania społeczno – kulturowe, które mogą mieć wpływ na kształt wytycznych.

2. Dokumenty konkursowe. Dokumenty konkursowe powinny w sposób jasny komunikować zadanie konkursowe. Opracowanie to powinno mieć spójną i atrakcyjną oprawę graficzną. Dla czytelności można rozdzielić je na część formalną i część prezentującą zadanie konkursowe. Powinno ono być opisane w sposób jak najpełniejszy łącznie z wszelakimi uwarunkowaniami, kwerendami, materiałami graficznymi i fotograficznymi.

Wytyczne powinny być wyraźnie rozdzielone na te obowiązkowe (jeżeli takie istnieją) i te nieobowiązkowe, przy zachowaniu odpowiedniego pola na pracę twórczą. Czytelne określenie elementów obligatoryjnych w pracy konkursowej wyeliminuje wątpliwości uczestników na etapie przygotowania koncepcji.

3. Sąd konkursowy. Powinno się dążyć do zwiększenia liczby sędziów niezależnych od organizatora konkursu zapewniając tym samym niezależną ocenę projektów.

Wiarygodność konkursowa budowana jest m.in. przez autorytet sądu konkursowego. Dobrą praktyką powinno być przedstawienie w dokumentach konkursowych, krótkiej biografii członków sądu konkursowego wskazujących na ich doświadczenie i kompetencje. Jest to element stosowany np. w czeskich konkursach. Ponadto powinno się przywrócić konieczność akceptacji warunków konkursu przez każdego z sędziów. Regulaminy konkursów SIA (Szwajcarskie Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów) zawsze parafowane są przez sędziów, co ma potwierdzić zapoznanie się członków jury z założeniami i wytycznymi konkursu.

4. Kontakt z uczestnikami. Na wzór praktyk niemieckojęzycznych powinno się dążyć do organizacji wizji lokalnej oraz kolokwium przeznaczonych dla uczestników. Kolokwium w polskich warunkach powinno odbyć się przez dopuszczeniem do

⁸ Opracowania przed konkursowe jak analiza chłonności czy studium wykonalności służą wstępnej weryfikacji założeń projektowych inwestora w zestawieniu z wytycznymi przestrzennymi, formalnymi oraz legislacyjnymi. Wspólnie z określeniem kosztów realizacji inwestycji weryfikują tak istotne założenia jak zaplanowany budżet, koszt prac projektowych czy wstępny program funkcjonalny.

⁹ Janas (2023)

konkursu (aby nie naruszać zasady anonimowości), zostać nagrane/spisane i być udostępnione jako jeden z dokumentów konkursowych. Umożliwiłoby to bezpośredni kontakt uczestnikom z inwestorem, zadanie szczegółowych pytań i wyjaśnienie wątpliwości na wczesny etapie procedury.

5. Pula nagród i wartości prac projektowych. Należy opracować praktykę dot. określania puli nagród w konkursach, która jest kształtowana indywidualnie poprzez samych organizatorów. Odniesieniem może być np. wartość inwestycji, wartość prac projektowych, przewidywane godziny przeznaczone na opracowanie koncepcji czy średnie wynagrodzenie architekta.

6. Zakres przygotowania prac. Należy dążyć do ograniczania zakresu prac projektowych wymaganego od uczestników, przy jednoczesnym wykorzystaniu tych elementów, które wspierają merytoryczną ocenę i umożliwiają porównanie prac. Wzorując się na francuskich badaniach dot. konkursów¹⁰ należy ograniczyć rolę wizualizacji jako elementu mogącego wprowadzić w błąd nieprofesjonalną część jury. Z tego powodu powinno się przywrócić rolę modelu fizycznego, który jest powszechnie stosowany w krajach niemieckojęzycznych (zwykle 1:500). Modele w jednakowej skali i kolorystyce, wraz ze z góry zdefiniowanym układem rysunków, umożliwiają właściwe porównanie prac.

7. Informacje o konkursie. Każdy konkurs, jako wydarzenie o charakterze publicznym, powinno być jak najszerszej komunikowany. Wyniki konkursu, dyskusje pokonkursowe mogą mieć formę hybrydową. Publikowany raport z prac jury powinien brać pod uwagę wszystkie złożone projekty wraz z niektórymi elementami graficznymi prac, np. zdjęcia modelu, dając tym samym całościowy obraz konkursu. Element ten buduje wiarygodność i transparentność konkursu.

8. Udział społeczeństwa. Sposób zaangażowania społeczeństwa w procedurę konkursową powinien zostać dopasowany do specyfiki zadania projektowego. Określone narzędzia pozwalają charakteryzować cechy i potrzeby przyszłych użytkowników wpływając na atrakcyjność i funkcjonalność planowanej inwestycji. Do najczęściej stosowanych należą:

- konsultacje społeczne prowadzone na etapie przygotowawczym konkursu;
- badania jakościowe i ilościowe przestrzeni oraz użytkowników na etapie przygotowawczym;
- konsultacje ekspertów, przedstawicieli grup społecznych w trakcie oceny prac konkursowych – głos doradczy;
- konsultacje społeczne po rozstrzygnięciu konkursu pozwalające na udoskonalenie rozwiązań zastosowanych w nagrodzonej pracy.

9. Ekologia. W związku z trudnościami na etapie koncepcji konkursowej oceny rozwiązań proekologicznych i brakiem wzorców, powinny one być przedstawiane i oceniane w sposób kierunkowy. W ten sposób można je rozwijać w dalszych etapach procesu inwestycyjnego, potwierdzając ich zasadność oraz racjonalność techniczną, finansową i przede wszystkim środowiskową.

10. Ewaluacja. Po każdym konkursie powinna odbyć się jego ewaluacja aby usprawniać procedury konkursowe."

¹⁰ Macaire, Zetlaoui-Léger (2019, s. 11).

Trudno z powyższymi wnioskami się nie zgodzić. Sformułowanie tych wniosków stanowi istotny wkład Autora w dyskusję o podniesienie jakości polskiej przestrzeni i tym samym, jakości polskiej przestrzeni.

7. Podsumowanie

W podsumowaniu recenzji aby nie tracić z pola widzenia filozoficznej perspektywy recenzowanej pracy doktorskiej; ponieważ obracamy się w obszarze wyobraźni przestrzennej w związku z ideami architektonicznymi czyli w związku z b u d o w a n i e m, przytoczymy słowa Martina Heideggera z jego eseju *Budować, mieszkać, myśleć*: „[...] Gdy jednak słuchamy tego, co mowa mówi w słowie budować, słyszymy trojako:

1. Budowanie jest właściwie zamieszkiwaniem.
2. Zamieszkiwanie jest sposobem, w jaki Śmiertelni są na Ziemi.
3. Budowanie, jako zamieszkiwanie wykształca się w budowanie otaczające opieką – a mianowicie otaczające opieką wzrastanie – i w budowanie, które wystawia budowlę.

[...] Nie dlatego mieszkamy, żeśmy wybudowali, lecz budujemy i wybudowaliśmy, o ile mieszkamy, tzn. i o ile jesteśmy jako m i e s z k a ń c y.

Posłuchajmy raz jeszcze, co mówi nam mowa: [...] Zamieszkiwać, być wprowadzonym w spokój, (Frieden) znaczy: pozostawać ogrodzonym w przestrzeni tego, co jest fry tzn. w wolna przestrzeń (das Freie), która zachowuje wszystko dając wolne pole jego istocie. To z a c h o w a n i e j e s t p o d s t a w o w y m r y s e m z a m i e s z k i w a n i a.

[...] Wszystkie cztery: Ziemia, i Niebo, Istoty Boskie i Śmiertelni mocą jakiejś p i e r w o t n e j j e d n o ś c i s ą j e d n y m”¹¹.

W opinii Recenzenta, Duch ten (Daimonion, gr. δαίμωνιον zdrobnienie od δαίμων, daimōn Bóg, bóstwo, demon; głos Boga, Bogów) powinien niewątpliwie „przezierać” w „prześwicie bytu” (M. Heidegger) z koncepcji architektonicznych, które są efektem konkursów. Ponieważ jest to zjawisko niezwykle rzadkie i trudne do odnalezienia, konkursy są najlepszą platformą do wyłaniania tych koncepcji. W przetargach, bez kryterium jakościowego, niemożliwe jest w ogóle pojawienie się refleksji o jakości przestrzeni.

Trzeba życzyć sobie aby fenomen idei architektonicznej w formie koncepcji architektonicznej nie zapominał o ważnych pytaniach, które są dobrym początkiem mądrej dyskusji o Sztuce Architektury. Idee architektoniczne zostają zmaterializowane w koncepcjach; wybór wśród nich tej najbardziej odpowiadającej oczekiwaniom Zamawiającego, ale i publicznych przestrzeni jest bardzo odpowiedzialnym i trudnym zadaniem, którego powodzenie przesądza o jakości przestrzeni.

Natomiast aby ziściły się marzenia architektów przystępujących do konkursów, zawarte w mottcie Lecha Niemojewskiego, konkursy muszą to umożliwiać. Bez zmian, które postuluje w recenzowanej rozprawie Wojciech Maciej Kowalczyk, jest to niemożliwe do osiągnięcia. Polskie konkursy architektoniczne organizowane są obecnie przez zbyt małą grupę Zamawiających, co nie pozwala na ich właściwe

¹¹ Martin Heidegger, *Budować Mieszkać Myśleć*. Eseje wybrane; wybrał, opracował i wstępem opatrzył Krzysztof Michalski, tłum. K. Michalski, Czytelnik 1977, str. 320-321, 326-327

umocowanie jako oczywistego elementu ubiegania się o zlecenie. Z kolei powszechnie akceptowane warunki udziału w nich architektów powodują pauperyzację środowiska architektów – z zainwestowanych przez to środowisko 2 000 000 zł (średnio łączny koszt wszystkich nadesłanych na konkurs prac) w jeden konkurs Zamawiający zwraca zwycięzcy 50-100 tys. zł. Najlepszym komentarzem do tej sytuacji był odczyt jednego z najbardziej znanych polskich architektów na Forum Konkursów Architektonicznych zorganizowanego przez SARP i Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju w 2014 roku (<https://sarp.warszawa.pl/forum-konkursow-architektonicznych/>): „Jak nie zbankrutować po wygraniu międzynarodowego konkursu architektonicznego.” Musimy więc stwierdzić, że rzeczywistość jest na razie bardzo odległa od konkursowych marzeń architektów.

6. Dalsze badania i uwagi Recenzenta.

Recenzent zgadza się z opinią Autora, że recenzowana praca otwiera dyskusję naukową na temat konkursów w Polsce, pozostawiając wciąż wiele obszarów do zbadania. Ten ważny i trudny temat nie cieszy się zainteresowaniem badaczy. Recenzent może tylko wspomnieć z kronikarskiego obowiązku na przykład o pracy doktorskiej dr inż. architekta Grzegorza Schnotale p.t. „Ilustracja procesu projektowego. Wybrane zagadnienia metodyki prezentacji idei architektury na podstawie analizy przykładów projektów konkursowych nagrodzonych przez Międzynarodową Unię Architektów w latach 2010-2010”. Promotorem pracy jest profesor dr hab. inż. arch. Maria Jolanta Żychowska. Pracę wykonano na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej w Katedrze Rysunku, Malarstwa i Rzeźby. Naturalnym przedmiotem dalszych badań powinny zostać objęte konkursy dwuetapowe. Pomimo większości elementów zbliżonych do konkursów jednoetapowych, posiada nieco odmienną charakterystykę i w związku z tym w ich zakresie należy wypracować inne praktyki.

Odrębny interesującym zagadnieniem jest kwestia przebiegu obrad sądów konkursowych w Polsce i sposobu podejmowania decyzji w ich trakcie. Tradycyjnie proces ten odbywa się „za zamkniętymi drzwiami”, w związku z czym praktyki te pozostają wiedzą stosunkowo wąskiej grupy osób.

W szerszym ujęciu z pewnością wskazane byłoby kompleksowe badanie dot. praktyk w poszczególnych krajach Europy, które mogłyby ukazać pełne spektrum podejścia do problematyki konkursu architektonicznego.

Jako wieloletni Sędzia w bardzo różnych pod względem formuły, konkursach architektonicznych, jako Recenzent, pozwolę sobie tylko na parę końcowych uwag, które mogą być przydatne w dalszych pracach badawczych Autora. Wśród wskazań do dalszych studiów i analiz problemu badawczego pracy należy wymienić:

1. Podstawowym problemem kultury konkursów architektonicznych w Polsce jest ich niewielka ilość w stosunku do projektów wyłanianych w ramach postępowań PZP (mniej niż 1%). Trudno zatem o ich właściwą rangę i rozpropagowanie. Należy to oczywiście zmienić i to przede wszystkim.

2. Drugim problemem jest wprowadzenie zasady minimalizacji wymaganego zakresu opracowania pracy konkursowej. Nie ma znaczenia czy konkurs jest jedno, czy dwuetapowy; czy jest to konkurs ideowy czy realizacyjny.
 - 2.1. Przy konkursie dwuetapowym należy wskazać zakres mieszczący się na 1 planszy 100x70 cm: główna dyspozycja urbanistyczna, schemat rozmieszczenia programu, schematyczna bryła obiektu. Skala 1:1000, 1:500 i 1:200 (dla architektury). Całkowity brak foto realistycznych wizualizacji; technika czarno – biała; 3 strony opisu A4 (3000 tys. znaków).
 - 2.2. Przy konkursie jednoetapowym realizacyjnym należy wskazać zakres mieszczący się na 3 planszach 100x70 cm dyspozycja urbanistyczna, schemat rozmieszczenia programu, bryła budynku z pokazaniem 2 elewacji, 2 wizualizacje z poziomu człowieka i z lotu ptaka; technika czarno – biała; 5 stron opisu A4 (3000 tys. znaków).
 - 2.3. Rekomendowana powinna być ocena prac konkursowych na podstawie roboczej makiety o ujednoliconym wyglądzie – białego materiału jednolitego dla wszystkich konkurujących.
 - 2.4. Drugi etap w konkursach dwuetapowych powinien bezwzględnie przewidywać zwrot kosztów uczestnikom w wysokości min. 10 tys. euro.

Zasady powyższe powinny zostać wpisane do regulaminów, które jako branżowe rekomendacje prezesa UZP są udostępnione na stronie UZP.

3. Aby spełnić postulaty 2.1 i 2.2 poniżej należy ustalić, że bezwzględną ilościową przewagę w składzie Sądu Konkursowego muszą mieć architekci (odpowiednio 4/5; 6/7 itd.) Bez takiego ustalenia trudno będzie uzyskać akceptację ograniczenia wymaganego zakresu prac konkursowych i profesjonalizm, kompetentny wybór najlepszej pracy. Koniecznym warunkiem jest też przewaga profesjonalistów niezależnych od Zamawiającego.
4. Należy bezwzględnie zastosować zasadę przyznawania zagregowanej punktacji według kryteriów oceny:
 1. Jakość rozwiązania urbanistycznego
 2. Jakość struktury programowej
 3. Jakość struktury przestrzennej
 4. Atrakcyjność rozwiązań architektury
 5. Proekologiczność rozwiązań architektury
 6. Zgodność z zakładanym budżetem inwestycji.W kolejnych głosowaniach każdy z sędziów dysponuje tylko 1 głosem (tak lub nie; 1 lub 0), który zawiera zagregowaną ocenę pracy konkursowej według powyższych kryteriów.
5. Przygotowanie Regulaminu konkursu musi bezwzględnie być poprzedzone analizą chłonności terenu oraz założeń realizacyjno – budżetowych, tak aby Regulamin możliwie precyzyjnie opisywał realne potrzeby i możliwości inwestycyjne przedsięwzięcia objętego konkursem. Pozwoli to na uniknięcie powszechnej dzisiaj praktyki, zaniżania kosztów realizacji planowanej inwestycji. Pozwoli to także na właściwą zgodną z przepisami (Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 20 grudnia 2021 r. Poz. 2458) wycenę prac projektowych.

6. Bezwzględnie należy ustalić, że architekci, członkowie Sądu Konkursowego muszą konsultować tworzenie Regulaminu i zaakceptować podpisem jego ostateczne brzmienie.
7. Bezwzględnie należy umieszczać w ramach Regulaminu, jako jego integralną część, wiążącego strony postępowania konkursowego, Istotne Postanowienia Umowy pomiędzy laureatem konkursu a inwestorem. Przy czym bardzo ważne jest, aby były to Istotne Postanowienia Umowy a nie cała umowa, bowiem w tym drugim wypadku strony postępowania konkursowego tracą możliwość negocjacji zapisów umowy, które zmieniłyby brzmienie umowy zawartej w Regulaminie.

7. Konkluzja

W konkluzji Recenzent chce stwierdzić, że recenzowana praca spełnia oba – wskazane na początku recenzji, wymogi: jest autorskim, oryginalnym opracowaniem; jest też wielowątkową dyskusją nad postawionymi tezami, które są ważne dla wykonywania naszego zawodu, a więc dla Dziedziny Architektura. Także zarysowane na wstępie cel i zakres badań pozwalają na istotowy namysł nad tezami. Powyższe postulaty: oryginalności dzieła dotyczącego rzeczy architektonicznej oraz jego dyskursywności, namysłu poprzez pytania badawcze są spełnione w każdym elemencie recenzowanego opracowania.

Podsumowując recenzję: pod względem formalnym i pod względem merytorycznym Rozprawa autorstwa mgr inż. architekta Macieja Wojciecha Kowalczyka p.t. „*Kultura konkursów architektonicznych w Polsce w latach 2014 – 2023. Charakterystyka i praktyki na tle Europy*” spełnia wymogi odnośnych przepisów i może być dopuszczona do publicznej obrony.

